

Віталій Щепанський

**Алхімічний дискурс у православних слов'ян
Східної Європи в XV–XVII ст.:
історіографічний огляд**

Vitalii Shchepanskyi

**Alchemical Discourse among Orthodox Slavs
of Eastern Europe in the 15th–17th Centuries:
A Historiographical Overview**

Abstract. The article reviews key publications containing information about alchemy in the Orthodox Slavs of Eastern Europe. It analyses a range of published materials that cover questions of archeology, early modern manuscripts, and major mythological and literary narratives that contain information on alchemy. Geographically, the materials come from the Grand Duchy of Lithuania, the Moscow kingdom and the eastern part of the Polish kingdom. Three main types of sources are identified within this analytical framework for early modern alchemy among the Orthodox Slavs of Eastern Europe. The first type of source is known archaeological finds in the designated territory. The second consists of available preserved texts on alchemy. The third category includes tangentially-related stories (myths, poetry and fictional stories in modern historiography), which shed light on the main stereotypes about alchemy that were disseminated via the literature of the time. The article also considers proto-alchemical knowledge widely known in the city of Lviv, as well as the preconditions for the proliferation of alchemy in that context. The intersection of these sources allow the article to determine the main pathways of transmission for alchemical knowledge and to establish how it had been disseminated among pharmacists.

Keywords: alchemy, Slavia Orthodoxa, Eastern Europe, Hermetism, Hermes Trismegistus.

Історія алхімії в регіоні, який умовно можна назвати *Slavia Orthodoxa*, у Східній Європі вивчена доволі поверхово. На нашу думку, для нарису історії алхімії, зокрема на території українських земель, варто опиратися на три фактори. Перший – археологічні знахідки; другий – тексти, де йдеться про алхімію; третій – дотичні історії (міфи, поезія та вигадані розповіді). Оскільки напрацювання щодо вивчення історії алхімії ранньомодерного періоду є незначними, більшість робіт мають компілятивний характер і не містять у собі глибокого аналізу першоджерел. Нам удалося зібрати й систематизувати деякі згадки про алхімічні знання на теренах України.

Одна з перших історичних розвідок про алхімію належить російському історикові науки Миколаєві Фігуровському, а саме: стаття «Алхімік та лікар Артур Ді» (Figurovski, 1965, р. 427–442) та розділ у книзі «Нарис загальної історії хімії. Від найдавніших часів до початку XIX ст.» (Фигуровский, 1969). У них він аналізує фрагменти давньоруського літопису, де виявлений алхімічний сюжет та історії життя та служіння Артура Ді при дворі московського царя. Другим, хто розглядав проблеми з цієї тематики, був Володимир Кузаков (Кузаков, 1976); у «Нарисах розвитку природничих і технічних уявлень на Русі в X–XVII ст.» він приділяє увагу розвитку хімії, де робить висновок, що систематичних знань про алхімію на землях, де проживали православні слов'яни, не було.

У цьому контексті найціннішими є декілька статей Костянтина і Михайла Родигіних. Перша з них – це «Алхімія та натурфілософське знання в ментальному та геополітичному просторі Східної Європи XV–XVII століть» (Родигін і Родигін, 2012, с. 164–172), у якій автори звертаються до давньоукраїнської літератури XV–XVII ст. і намагаються віднайти там алхімічну символіку. Вартісною знахідкою в їхньому дослідженні є фрагмент тексту Кирила Транквіліона-Ставровецького, який вказує на те, що автор був ознайомлений із таким явищем як алхімія:

Ти прехитрі ремесла виявляєш світу –
Все-бо по твоїм совіту.
Ти з неподібного подібне твориш
Через нове алхімство – дива гідне діло!
Ти чуда світу виявиш людині сміливо
(Яременко і Шевчук, 2006, с. 266).

Дослідники виокремлюють цей фрагмент як особливий погляд на природу К. Транквіліона-Ставровецького в образі «ідеального алхіміка». Якщо всі трансмутації – це прискорені природні процеси, описи яких були досить популярними в тогочасній літературі, тоді їхню пропозицію розуміти барокову символіку в давньоукраїнській поезії під кутом алхімії можна розглядати як неординарний погляд на проблему. Ця досить смілива гіпотеза про смислове наповнення тогочасної літератури заслуговує на особливу увагу.

Друга стаття – «Західна алхімія на східному кордоні» (Rodygin and Rodygin, 2017, с. 113–120). У ній подані імена та дані про всіх приїжджих алхіміків, що працювали в Московському царстві. У дослідженні Костянтина і Михайла Родигіних докладно описане особисте зацікавлення алхімією царя Бориса Годунова, котрий відіграв не останню роль у розповсюдженні езотеричного знання в Московському царстві. Однак досить складно визначити межі впливу на діяльність іноземців у розвитку цього ремесла в культурному середовищі *Slavia Orthodoxa*. Не відомо, зокрема, який вплив вони мали на українських землях. Знання та практика алхіміків були ізольованими від широкого загалу і призначалися лише для царського двору. Автори згадують не всіх історичних персонажів, які були пов'язані з алхімічним ремеслом і працювали в «Аптекарському приказі» в Москві XVI–XVII ст. Наприклад, там працював німецький медик Андреас Енгельгардт. Одна копія його медичних рецептів збережена в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, де вказано його причетність до «Аптекарського приказу» (Інститут рукопису. Ф. 127, № 242, арк. 2).

Третя стаття – «Модуси соціокультурного буття феномену Західної алхімії: український вимір» (Родигін і Родигін, 2017, с. 268–279). У ній автори намагаються вписати в українську історію такий складний конструкт як «західноєвропейська алхімія», оперуючи інформацією про відомих алхіміків, таких як Андрій Торосович (XVI ст.), Северин Жевуський (XVII ст.) та інші. Вони зазначають, що ці герметичні філософи ідентифікували себе як русини, хоча жоден із них русином не був. Також у цій статті дослідники звертаються до легенди про чорнокнижника пана Твардовського. На їхню думку, «чорнокнижник» Твардовський був алхіміком. На жаль, ця гіпотеза видається безпідставною, як, власне, і весь міфологічний дискурс щодо алхімії у статті «Легенди та реалії української алхімії: спосіб буття та типологія феномена» (Rodygin

and Rodygin, 2018, с. 8–13). Зіставлення літературного персонажа чорнокнижника Твардовського з образом алхіміка Родигіни запропонували у статті «Легенди та реалії української алхімії: культурно-історичні ремінісценції доктор Фауст – Пан Твардовський» (Rodygin and Rodygin, 2020, с. 15–11), де більш докладно представили легендарних і літературних особистостей, пов'язаних із алхімією. Ця стаття більш аргументована та послідовна щодо висловлених припущень. Позитивним моментом слугував перехід до аналізу літературних образів та історії ідей.

Історичний огляд діяльності львівських алхіміків періоду XIV–XVIII ст. із посиланнями на польські джерела реанімував можливі алхімічні сюжети й описав основних історичних персонажів, які пов'язані з містом Львовом у зазначений період і могли практикувати алхімію (Родигін і Родигін, 2018, с. 109–122). Також окремо розглянуто можливі коментарі Григорія Сковороди щодо алхімії.

Потрібно окремо відзначити ще невелику розвідку К. і М. Родигіних «Алхімічне знання в доробку Теофана Прокоповича», у якій автори здійснили аналіз трактату «Натурфілософія, або фізика» (1708–1709) на наявність у ньому алхімічних уявлень про будову металів і першоелементів (Родигін і Родигін, 2020, с. 154). Автори припускають, що Теофан Прокопович міг практикувати лабораторну алхімію, але, на жаль, жодних підтверджень щодо цього не наводять.

Тут варто також згадати про один сюжет, що набув широкого вжитку серед неуважних дослідників. Це історія про «Кабалістичну науку Раймунда Луллія» (1698) Андрія Білобоцького. Так, наприклад, Володимир Рохмістров ідеалізує його працю, яка нібито містила таємні алхімічні й кабалістичні знання, покликаючись на джерело, у якому нічого про це не сказано. На його думку, цей текст був популярним серед старообрядців Вигорецької обителі (Рохмістров, 2006, с. 35–36). Публікація А. Білобоцького зумовила появу безлічі різних історій, розповсюджених в інтернет-публікаціях про «старообрядських старців», які в тайзі та Сибіру практикують алхімію, виготовляють золото і шукають еліксир безсмертя чи філософський камінь. Однак це не суперечить унікальності й важливості трактату і для таких дисциплін, як метафізика, логіка, етика й космологія. Хоча, на жаль, у ньому відсутні кабалістичні, алхімічні та інші ідеї герметичної філософії. Дослідник історії філософії епохи Відродження Олександр Горфункель наочно продемонстрував, що цей текст дійсно був попу-

лярним серед освічених жителів Московського царства, а пізніше й Російської імперії (Горфункель, 1962, с. 336–348). До прикладу, один із рукописних екземплярів зберігається в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського у Києві. У ньому зазначено, що він був переписаний у Києві 1747 р. (Інститут рукопису. Ф. VIII. Сп. 59/41).

Найважливішим для нас, і досить оригінальним, дослідженням цієї тематики є стаття Вільяма Райяна «Алхімія та магичні властивості каменів в Московії» (Ryan, 1994, р. 149–159). Британський учений подає факти, що можуть стосуватися алхімії Московському царстві XVI–XVII ст. Зокрема, він уперше звертається до слов'янського перекладу «Secretum Secretorum» та відшукує в ньому алхімічні фрагменти. Однак, на його думку, окрім приїжджих учених, цією герметичною наукою на тій території ніхто не займався. Усі відомості про алхімію можна віднайти лише в перекладних текстах, першоджерела яких у Візантії або країнах Західної Європи.

Достеменною інформацією, коли саме появляються алхімічні знання у православних слов'ян Східної Європи, немає. Однак є кілька археологічних знахідок, спираючись на які можна зробити деякі припущення. Наприклад, нещодавнє відкриття алхімічної печі у м. Хелм, яке зробила спільна польсько-українська археологічна група (Газда і Квятковський, 2017). Як стверджують археологи, артефакти вказують на алхімічні експерименти XIII ст. Також відомі знахідки сферокопичної посудини з м. Новогрудок, часто використовували в алхімічних лабораторіях. Юлія Щапова під час археологічної експедиції віднайшла два шматки «скляного посуду алхімічної лабораторії» XII ст. (Щапова, 1980, с. 15–22). Завдяки порівняльному аналізу й хімічній експертизі дослідниця змогла з'ясувати, що його не використовували за призначенням. Такі поодинокі знахідки радше викликають багато запитань і формують нові гіпотези, аніж дають чіткі відповіді. Швидше за все, це були аптеки, де користувалися алхімічним посудом для виготовлення ліків.

Філологиня Євгенія Гранстрем припускає, що перший слов'янський алфавіт (глаголиця) базується на грецьких алхімічних символах (Гранстрем, 1955, с. 300–317). Вільям Райян слушно зауважує, що ця гіпотеза не знайшла підтримки серед філологів, незважаючи на ідентичність багатьох знаків (Ryan, 1994, р. 150).

Також показовим є той факт, що у 1617 р. Міхель Майер, алхімік із оточення імператора Рудольфа II, надрукував книгу «Символи

золотих таблиць дванадцяти народів», куди увійшли дванадцять трактатів славетних алхіміків. Серед них були: Гермес – єгиптянин, Марія – єврейка, Демокріт – грек, Моріен – римлянин, Авіценна – араб, Альберт Великий – германець, Арнольд із Вілланови – галл, Тома Аквінський – італієць, Мельхіор Цибіненський – угорець, Анонім – сармат (Maier, 1617, s. 1). М. Майер до Сарматії включає декілька земель, а саме: Польщу, Кашубію, Моравію, Богемію, Русь, Московію (Maier, 1617, s. 553). Частину цих земель населяли православні слов'яни, що робить цю вказівку дуже цінною для нашого дослідження. Однак ця інформація стосується швидше третьої групи джерел – міфічних сюжетів про алхімію.

Також тут варто згадати оповідь про Гермеса Трисмегіста з Крехівської Палей (XVI ст.), яку опублікував Іван Франко. На нашу думку, доречним буде подати переклад цього фрагменту:

«...¹ і Халдею і Персію, навіть до Вавилону, також Азію і Європу, і Скіфію, і частково Хозарію, все завоював. Саме тоді об'явився Єрмія Триславний.

Про Єрмію. *По смерті Диева, сина Крона, що був царем в Італії, син його Єрмія, маючи 45 років від свого дня народження, був чоловіком хитрим та мудрим, навчився винаходити золоту руду і кувати золото. Його розуму заздрили всі брати, котрі були рідними йому по-батькові, бо мав він їх багато. Братів у нього було більше 70 чоловік, бо багато жінок прийняв батько їхній. Єрмія був сином від першої дружини свого батька. Задумав якимось Пік вбити свого брата Єрмію. Розуміючи, що задумали його брати через заздрість, віддав він їм чимало золота і вирушив у Єгипет до коліна Хамового. Його там прийняли з честю. І жив він там в почестях, ризу носив золоту, займався волхвуванням, розповідав людям те, що на них чекало у майбутньому. Був він хитрий у бесідах, чоловік чудесний і мудрий, і Тричі Величавим його назвали у Єгипті, бо три великі сили він підкорив, що наблизили його слова до слів Асклепія про Бога» (Франко, 2006, с. 1–2).*

У цій історії Гермес Трисмегіст названий «Єрмія Тричі Величавий». За цим фрагментом він виступає як уродженець Італії, котрий жив, на думку Володимира Титова, у часи завоювань Олек-

¹ Початок втрачений.

сандра Македонського (Титов, 1999, с. 103). Давньоукраїнський текст описує, що Єрмія вмів виробляти золото: «иже изобрете руду злату перве и ковати злато» (Титов, 1999, с. 103). Цей фрагмент може вказувати на ковальські та ювелірні знання, якими він володів, що часто приписують алхімікам. Також існує іконографія Гермеса Трисмегіста, постать якого входить до традиції зображення ікон дванадцяти мудреців. Так, Єрмія Тричі Величавий зображений на воротах Іпатіївського монастиря XVII ст., неподалік від м. Кострома (Росія). Цей рукопис та іконографія не єдине джерело, де можна знайти інформацію про «Єрмію Тричі Величавого». (Докладніше: Щепанський, 2018, с. 100–104).

Якщо говорити про Московське царство XVI–XVII ст., то нам відомо лише про приїжджих алхіміків, які працювали на службі в московського царя та його родини як аптекарі. Наприклад, 1586 р. цар Борис Годунов запропонував дві тисячі фунтів на рік, будинок і безкоштовну провізію для англійського мага й математика Джона Ді, але отримав відмову. Однак до Москви 1621 р. приїхав його син Артур Ді, який також практикував алхімію. Він мав досить успішну кар'єру придворного лікаря. Після повернення до Англії 1635 р. він видав алхімічний трактат «Arcana Arcanorum», який написав під час перебування в Москві, але, на жаль, у нас немає жодних свідчень, що там він практикував алхімію чи навчав когось саме алхімічним знанням (Figurovski, 1965, с. 427–442). До нашого часу дійшли зауваження Юрія Крижанича, хорватського місіонера й мандрівника XVII ст., який 1660 р. прибув до Москви: «Деякі люди тут практикують демонічні мистецтва: астрологію, алхімію, магію та кабалу» (Крижанич, 1965, с. 521). Також після активної діяльності Парацельса і його візитів до різних європейських країн, популярність алхімії та ятрохімії² істотно зростає. У своїх щоденниках учений стверджував, що серед його учнів були й «поляки», тобто жителі тогочасної Польщі. Роки перебування Парацельса у Великому Князівстві Литовському, однак, залишаються досить умовними, оскільки нам достеменно не відомо, коли саме він проживав у м. Вільно. Відомо точно, що до 1520 р. швейцарський медик був на службі військовим лікарем у данській армії, яка воювала проти шведів, що 1525 р. уже перебував в Італії, а між 1520 і 1525 роками він відвідав Литву, Польщу, Прус-

² Ятрохімія (від др.-грец. *ιατρος* – лікар) – раціональний напрямок алхімії XVI–XVII століть, що прагнуло поставити хімію на службу медицині і ставило своєю головною метою приготування ліків.

сію, Угорщину, Валахію, Хорватію (Грицкевич, 1976, с. 243). Після нього кількість лікарів і алхіміків, які шукали заробітку та щастя, значно збільшилася. Багато з них прямували до Східної Європи, а саме до Польсько-Литовського королівства, на Балкани і в Московське царство.

Можна виокремити сюжет із медичної практики Андреаса Енгельгардта. Про його життя, медичну практику і астрологічні прогнози відомо досить багато (Богданов, 1988, с. 151–204). До нашого часу зберігся медичний рецепт ученого, який написано у формі листа, що датується 1657 р. Головним інгредієнтом названо ріг єдинорога. Уперше на зв'язок із алхімічним джерелом цього рецепту звернула Крістін Гріфін. Вона, зокрема, припустила, що Андреас Енгельгардт міг запозичити спосіб перевірки істинності рогу єдинорога з праці німецького монаха-алхіміка Василя Валентина «Triumph-Wagen Antimonii» (XV ст.) (Грифін, 2010).

Безперечно, основа герметичної філософії, а саме: уявлення про світобудову, про чотири стихії, тілесні рідини й теорія про мікрокосм та макрокосм – значною мірою були відомі православним слов'янам на теренах Східної Європи. Основними джерелами для них слугували перекладні тексти з давньогрецької мови на церковнослов'янську, які походили з Болгарії. Наприклад, таким першоджерелом є праця Іоанна (екзарх Болгарський) «Шестиднев», який складається з часткового викладу ідей Василя Великого та з перекладу фрагментів «Джерела знань» Іоанна Дамаскіна. Зазначимо, що пізніше список таких текстів зростає.

Вільям Райян вказує на те, що в православних слов'ян було знання про магичні властивості дорогоцінного каміння (Ryan, 1994, р. 150). Він згадує низку текстів, у яких частково є інформація про сакральні або символічні властивості, якими наділене дорогоцінне каміння. Однак учений вказує на те, що алхімія в будь-якому зі своїх виявів – у містичних чи герметичних концепціях або в уявленнях про філософський камінь і його трансмутацію, залишається недоступною для православних слов'ян Східної Європи аж до XV–XVI ст. Саме тоді був уперше здійснений переклад тексту, у якому містилася така інформація. Він відомий під назвою «*Secretum Secretorum*».

Напевно, це був перший твір у православному слов'янському середовищі, який містив інформацію алхімічного змісту. Однак варто зазначити, що не всі переклади цього манускрипту мали алхімічні фрагменти. Слов'янський текст дуже зіпсований і ледве зрозумілий в деяких важливих для нас місцях. Незважаючи на

лексичні труднощі, текст «*Secretum Secretorum*» з позиції дослідження історії ідей важливий у багатьох моментах. Достеменно відомо, що деякі редакції цього манускрипту містять в собі перші згадки про алхімічні рецепти в культурному середовищі *Slavia Orthodoxa*. Також у ньому міститься цінна інформація про виготовлення талісманів і медикаментів для фармацевтичної справи. Окрім того, перекладачі зберегли оригінальні назви багатьох філософських термінів, тим самим збагативши наукову лексику для читачів, що ним користувалися.

Вільям Райян подає короткий розділ слов'янської редакції «*Secretum Secretorum*» у власному перекладі. У ньому йдеться про виготовлення золота:

«Найнеобхідніша мудрість – знати [як робити] срібло і золото. Знати [як робити] їх воістину неможливо, однак, через те неможливо рівнятися до Бога справами своїми, але ці метали, коли робиш їх достойно, то будуть вони хорошими. Візьми частинку золотника³ і поклади його в оцет, доки той не побіліє. Після того візьми ртуть та срібло і також поклади в оцет, змішай це все і підігривай на вогні, доки все не побіліє. Потім розплавлений метал змішай із яєчною олією й оцтом. Якщо він вийде білий та чистий, тоді все минуло добре. Якщо ні, тоді постав все знову на вогонь. Підготуй ще одну речовину. Поклади туди одну сьому частину Марса⁴ і половину Місяця⁵. Роби це дуже швидко і не забувай все помішувати. Після того нагодуй Сокола⁶, доки він не стане зеленим. Потім додай туди гелесну⁷ або ярі⁸, або воску змішаного з яєчною олією. Змішай це все із другою частиною Місяця, а потім додай його до першого сплаву. Після цього все має бути добре» (Ryan, 1990, р. 46–54).

Використання символу «Сокола» для позначення ртуті вказує на те, що текст має арабське походження, про що також згадує Вільям Райян (Ryan, 1990, р. 52). Він пише, що в цей уривок, у дея-

3 Імовірно, йдеться про золоту монету.

4 Залізо.

5 Срібло.

6 В оригіналі «кречет», тобто сокіл. В арабській алхімії метафора ртуті.

7 Сірка.

8 Свинець.

ких рукописах, було додано пасаж про отруту аконіт та інструкція створення магічного персня з вигравіруваним талісманом. Своєю чергою цей талісман був схожий на інший, споріднений із сузір'ям Діви «*Liber imaginum*» Гермеса Трисмегіста. Зображення такого талісману і опис його виготовлення можна, зокрема, знайти в арабській магічній книзі «*Picatrix*» (Ryan, 1994, p. 152). Це також підтверджує нашу думку про арабське походження алхімічного фрагмента в слов'янській версії «*Secretum Secretorum*».

Не всі шукачі пригод у країнах, де проживали православні слов'яни, мали західноєвропейське походження. Незважаючи на те, що слов'янський переклад «*Secretum Secretorum*» мав досить складну лексику, його могли використовувати православні слов'яни для своїх роздумів і трансформації нових знань у більш якісну практику. Про це може свідчити текст, розміщений у Піскарьовському літописі, який містить інформацію про двох алхіміків, котрі прибули з Великого Князівства Литовського до Московського царства у м. Твер. Швидше за все вони були українцями або білорусами, розмовна мова яких мала лише незначні відмінності від мови місцевих жителів. Вільям Райян дотримується такої ж думки (Раян, 2006, с. 521). Як стверджував Миколай Фігуровський, саме в XVI ст. у придворних колах виник інтерес до алхімії, про що свідчить одна літописна згадка:

«1596 року в місті Твер з'явився якийсь чоловік, який “перепускав” золоту і срібну руду. Про нього повідомили царю і великому князю всієї Росії Федору Івановичу. І послали за ним і привезли його в Москву. Тут він почав плавити метали. Один раз у нього вийшло добре, як справжнє золото. Але якимось промыслом Божим йому не далася така мудрість. Цар, підозрюючи його в злодіянні, поклав на нього опалу і велів катувати його без милосердя разом з його учнем. І [цей чоловік] говорив боярам: “Якась це кара Божя: стараюсь як і раніше, але не виходить. Застосовую ті ж самі зілля і хімікати, ллю ті ж горілки [кислоти], але поділу не відбувається”. І в таких муках [тортурах] померли обое, отруївшись ртуттю» (Figurovski, 1965, p. 431).

У цьому фрагменті йдеться про двох шарлатанів, які говорили східнослов'янською мовою і стверджували, що можуть перетворювати свинець на срібло й золото. Цар Федір Іванович запросив алхіміків до свого двору в Москві для демонстрації їхнього вмін-

ня. Під час повторного експерименту вони зазнали невдачі, за що були засуджені та замучені до смерті вливанням ртуті через горло.

Поширення на теренах України алхімічного знання можна простежувати за допомогою описів бібліотек польських та українських магнатів. Наприклад у родовому маєтку Вишневецьких у м. Вишнівці Михайло Серватій заклав бібліотеку (Sołtykowicz, 1810). У фондах бібліотеки були книги алхімічного змісту, як-от: «Doctrina verae alchemiae» (Базель, 1561) та «Lexicon alchemiae» (1612) (Климчук, 2018). Також в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається алхімічний рукопис, переклад давньоіталійською мовою книги Альберта Великого «Малий алхімічний звід» (Інститут рукопису. Фонд I, № 5801), який надійшов із Кременецького колегіуму після його ліквідації.

Загалом для розуміння інтелектуальної атмосфери та історичного контексту *Slavia Orthodoxa* Східної Європи варто сфокусуватися на одному з культурних та інтелектуальних центрів і здійснити огляд можливих історичних персонажів, які певним чином пов'язані з алхімією у Львові. На жаль, достеменною інформацією про алхімічну діяльність русинів у цьому місті нам не вдалося виявити, однак є дослідження, які описують діяльність львівських аптекарів. Наприклад, така інформація подана в монографії «Розвиток медицини у Львові в XIV–XVIII ст.» (Потимко, 2012, с. 124). Враховуючи історичний контекст, їхня робота була досить близькою до алхімічної практики. Тому можна припустити, що такі аптекарі, як Клемент (бл. 1392–1400), Василь Рутенус (Русин), Ольбрахт та Павло, що фігурують в архівних записах у 1445 р., могли практикувати трансмутацію металів та здійснювати пошуки філософського каменя (Потимко, 2012, с. 125).

Першим справжнім алхіміком, який має пов'язаний зі Львовом, можна вважати Ієроніма Ройснера (1558–?). Однак він у місті перебував досить короткий термін. Йому приписують авторство таких робіт: «Pandora» та «Formulae medicae pro curandis variis morbis cum indice». Наприклад Роман Бугай припускає, що в XIV ст. у Львові деякий час проживав алхімік Леонард де Маурперг (Bugaј, 1957, s. 21). Він зазначає, що Леонард де Маурперг і празький алхімік Бартоломій приїхали до Львова, щоб дізнатися таємницю філософського каменя у вірменського алхіміка Дмитра, який був уславлений як адепт, тобто той, хто знав таємницю філософського еліксиру. Звісно алхімік Дмитро не поділився цією таємницею, але порадив їм поїхати на навчання до «грецької школи алхімії» десь біля Тебріза у Північному Ірані (Bugaј, 1957, s. 21). Також у

історії Львова відомий ще один аптекар-вірменин Павло Абрагамович, який 1585 р. раптово отримав значну економічну допомогу короля Сигізмунда III, який був прихильником таємного мистецтва і всіляко сприяв різним шукачам алхімічного золота.

Важливо підкреслити той момент, що в цих історіях фігурують саме львівські вірмени. Також серед доступної нам інформації згадано факт надання дозволу на фармацевтичну діяльність єврейським аптекарям Емануелю та Самуелю Леві, який їм видав 1671 р. король Міхал Корибут-Вишневецький (Енциклопедія Львова, 2007, т. 1, с. 55). Окрім них, у Львові жив і працював аптекар та алхімік Ієронім Ведельський (Енциклопедія Львова, 2007, т. 1, с. 77).

У Львівському архіві зберігається цікавий лист, у якому описана подорож 21 травня 1578 р. львівського міщанина Бояновського, який за дорученням Стефана Баторія вирушив до німецького алхіміка Леонарда Турнессера. У нього він мав забрати якісь особливі ліки (Енциклопедія Львова, 2007, т. 1, с. 55). У листі написано таке: «...бальзам, виготовлений з великими труднощами і згідно із законами кабалістики та природної магії» (Енциклопедія Львова, 2007, Т. 1, с. 55). Польський дослідник Р. Бугай описує цю історію дещо докладніше: «Стефан Баторій звернувся до берлінського алхіміка по допомогу після невдалої спроби отруєння короля «чорнокнижником Градовським», що також згадується як учасник політичних авантур братів Мнішеків і ймовірний учень історичного Дурановіуса Твардовського, який, можливо, виступає прототипом легендарного персонажа чорнокнижника – Твардовського» (Бугай, 1986, с. 145–146). Він вказує на те, що цим королівським посланцем був львівський дворянин Бояновський. Загалом це всі відомі нам сьогодні факти про культурно-інтелектуальну атмосферу XVI–XVII ст., яка певним чином має зв'язок із алхімічною діяльністю у Львові.

Незважаючи на досить фрагментарні знання з історії алхімії у *Slavia Orthodoxa* Східної Європи і відсутність спеціалізованих монографій, перед нами постає досить цікава картина. Тут можна погодитися з припущенням В. Райяна, що практичних досліджень у царині алхімії серед православних слов'ян Східної Європи XV–XVII ст. практично не існувало. Однак, усупереч тиску православної церкви та світської влади, відсутності наукових центрів європейського зразка, у культурному середовищі *Slavia Orthodoxa* Східної Європи все ж існувало та поширювалося езотеричне знання про алхімію, а також були поширені ідеї герметичної філософії. Сюди проникали арабські й західноєвропейські ал-

хімічні тексти та візуальні образи, які знайшли своє відображення в деяких документах. Це уможливило певні, хоч і досить примарні, шанси на розвиток загальних натурфілософських поглядів і точних наук, зокрема таких, як хімія, фармацевтика і ботаніка. На прикладі діяльності аптекарів у Львові можна ствердно сказати, що деякі здобутки все ж активно реалізовували. Однак цього було недостатньо, щоби втілити це «герметичне мистецтво» настільки ж, як це відбулося в Західній Європі XVI–XVII ст. Єдиний, кому вдалося реалізувати дійсну алхімічну лабораторію та написати алхімічний трактат, був львівський вірменин Андрій Торосович (Shcheranskyi, 2018, с. 14–16). На жаль, подібна тематика у вітчизняних дослідженнях залишається білою плямою. Оскільки реальних першоджерел, де можна віднайти інформацію про алхімічну практику та знання, досить мало. Однак міфологічних та літературних сюжетів або теоретичних знань достатньо для аналізу образу алхімії та поширення ідей у досліджуваному регіоні, що дещо зміщує дискурс майбутніх досліджень до компаративних та узагальнюваних форм. Це все засвідчує необхідність ґрунтовного підходу до вивчення феномена західноєвропейського езотеризму в культурному середовищі *Slavia Orthodoxa* Східної Європи.

Посилання

Богданов, А. (1988), “Прогностические письма доктора Андреаса Энгельгардта царю Алексею Михайловичу”, *Естественнонаучные представления Древней Руси: Счисление лет. Символика чисел. «Отреченные» книги. Астрология. Минералогия*, Наука, Москва, с. 151–204.

Горфункель, А. (1962), “Великая наука Раймунда Луллия и ее читатели”, *Сборник XVIII века*, № 5, Москва-Ленинград, с. 336–348.

Гранстрем, Е. (1955), “О происхождении глаголической азбуки”, *Труды отдела древнерусской литературы*, Т. 11, Москва, с. 300–313.

Грифин, К. (2010), “Рог единорога: медицина и тайные средства при Московском дворе”, *ГИИМ: Доклады по истории XVIII века*, № 8, Москва, с. 1–12.

Грицкевич, В. (1976), “Место Белоруссии и Литвы в распространении естественнонаучных знаний в XVI в.”, *Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в.*, Москва, с. 241–251.

Газда, Л., Квятковський А. (2017), «Алхіміки при дворі короля Данила?». [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://zbruc.eu/node/64723> (дата звернення: 14 листопада 2021).

Інститут рукопису, Ф. 127, № 242, 2 арк.

Інститут рукопису, Ф. VIII. Сп. 59/41.

Інститут рукопису, Фонд I, № 5801.

Климчук, А. (2017), “Бібліотека Вишневецького замку: історія та доля”. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://irp.te.ua/biblioteka-vy-shnevets-kogo-palatsu/> (дата звернення: 14 листопада 2021).

Козицький, А., Підкова, І. (2007), *Енциклопедія Львова*, Т. 1, Львів.

Крижаннич, Ю. (1965), *Политика*, Наука, Москва.

Кузаков, В. (1976), *Очерки развития естественнонаучных и технических представлений на Руси в X – XVII вв.*, Наука, Москва.

Потимко, О. (2012), *Розвиток медицини у Львові в XIV–XVIII ст.: література, проблеми, дискусії*. Львів.

Райян, В. (2006), *Баня в полночь. Исторический обзор магии и гаданий в России*, Новое литературное обозрение, Москва.

Родигін, К., Родигін, М. (2012), “Алхімія та натурфілософське знання в ментальному та геополітичному просторі Східної Європи XV – XVII століть”, *Схід*, № 2 (116), с. 164–172.

Родигін, К., Родигін, М. (2012), “Духовна алхімія Григорія Сковороди”, *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*, Вип. 65 (№ 10), Київ, с. 323–330.

Родигін, К., Родигін, М. (2017), “Модуси соціокультурного буття феномену Західної алхімії: український вимір”, *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*, Т. 44, с. 268–279.

Родигін, К., Родигін, М. (2018), “Terra incognita української алхімії”, *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*, Т. 45, Маріуполь-Донецьк-Покровськ, с. 109–122.

Родигін, К., Родигін, М. (2020), “Алхімічне знання в доробку Теофана Прокоповича”, *Хімічні проблеми сьогодення (ХПС-2020): збірник тез доповідей III Міжнародної (XIII Української) наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених, 25–27 березня 2020 р., м. Вінниця*, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, с. 154.

Рохмистров, В. (2006), “Алхимия как строгая наука”, *Книга алхимии: история, символы, практика*, Санкт-Петербург, с. 35–36.

Титов, В. (1999), *Ложные и отреченные книги славянской и русской старины. Тексты-первоисточники XV–XVIII вв. с примечаниями, комментариями и частичным переводом*, Государственная публичная историческая библиотека России, Москва.

Фигуровский, Н. (1969), *Очерк общей истории химии. От древнейших времен до начала XIX в.*, Наука, Москва.

Франко, І. (2006), *Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко, Т II. Апокрифи но-*

возавітні. А. Апокрифічні Євангелія: Репринт видання 1899 року, Львівський національний університет ім. І. Франка, Інститут франкознавства, Львів.

Щапова, Ю. (1980), “Элементы знаний по химии неорганических соединений в Древней Руси”, Симонов, Р. (ред.) *Естественнаучные знания в Древней Руси*, Наука, Москв, с. 15–22.

Щепанський В. (2016), “Гермес Трисмегіст у культурно-релігійному просторі Slavia Orthodoxa: письмова традиція”, *Схід*, № 2, с. 100–104.

Яременко, В., Шевчук, В. (упор.), (2006), *Слово многоцінне. Книга 1: Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу та епоху Бароко XV–XVIII століть*, Аконіт, Київ.

Bugaj, R. (1986), *Nauki tajemne w dawnej Polsce – Mistrz Twardowski*, Wrocław, s. 145–146.

Bugaj, R. (1957), *W poszukiwaniu Kamienia Filozoficznego. O Michale Sędziwoju najślynniejszym alchemiku polskim*, Warszawa.

Figurovski, N. (1965), “The Alchemist and Physician Arthur Dee”, *Ambix*, 13, pp. 427–442.

Maier, M. (1617), *Symbola aureae mensae duodecim nationum*, Francofurti.

Rayan, W. (1990), “Alchemy, Magic, Poisons and the Virtues of Stones in the Old Russian Secretum Secretorum”, *Ambix*, 37, pp. 46–54.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2017), “On the eastern frontier of the western alchemy”, Родиченков Ю. (ред.) *Феномен алхімії в історії науки, філософії, культурі. III міжнародна научна конференція*, Русская христианская гуманитарная академия, pp. 113–120.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2018), “Legends and realities of Ukrainian alchemy: the way of being and the typology of the phenomenon”, *Skhid*, № 3, pp. 8–13.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2020), “Legends and realities of Ukrainian alchemy: the cultural and historical reminiscences Doctor Faust – Pan Twardowski”, *Shid*, № 1, pp. 5–11.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2021), Myth and reality of alchemy in the early modern period in Ukraine, *Proceedings of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 12, p. 81–88.

References

Bogdanov, A. (1988), “Prognosticheskie pisma doktora Andreasa Engeldarda tsariu Alekseiu Mikhailovichu”, *Estestvennonauchnye pred-*

stavleniia Drevnei Rusi: Schislenie let. Simvolika chisel. "Otrechennye" knigi. Astrologiia. Mineralogiia, Nauka, Moscow, pp. 151–204.

Bugaj, R. (1957), *Wposzukiwaniu Kamienia Filozoficznego. O Michale Sędziwoju najslawniejszym alchemiku polskim*, Warszawa.

Bugaj, R. (1986), *Nauki tajemne w dawnej Polsce – Mistrz Twardowski*, Wrocław, s. 145–146.

Figurovski, N. (1965), "The Alchemist and Physician Arthur Dee", *Ambix*, 13, pp. 427–442.

Figurovskii, N. (1969), *Ocherk obshchei istorii khimii. Ot drevneishikh vremen do nachala XIX v.*, Nauka, Moskva.

Franko, I. (2006), *Apokryfy i lehendy z ukrainskykh rukopysiv. Zi-brav, uporiadkuvav i poiasnyv dr. Ivan Franko, Vol. II. Apokryfy novoza-vitni. A. Apokryfichni Yevaheliia: Reprint vydannia 1899 roku*, Lvivskiy natsionalnyi universytet im. I. Franka, Instytut frankoznavstva, Lviv.

Gorfunkel, A. (1962), "Velikaia nauka Raimunda Lullii i ee chitateli", *Sbornik XVIII veka*, No. 5, Moskva-Leningrad, pp. 336–348.

Granstrem, E. (1955), "O proiskhozhdenii glagolicheskoi azbuki", *Trudy otdela drevnerusskoi literatury*, Vol. 11, Moskva, pp. 300–313.

Griffin, K. (2010), "Rog edinoroga: meditsina i tainye sredstva pri Moskovskom dvore", *GIIM: Doklady po istorii XVIII veka*, No. 8, Moskva, pp. 1–12.

Gritskevich, V. (1976), "Mesto Belorussii i Litvy v rasprostraneniі estestvennonauchnykh znaniі v XVI v.", *Kulturnye svyazi narodov Vostochnoi Evropy v XVI v.*, Moskva, pp. 241–251.

Hazda, L., Kviatkovskiy, A., (2017), "Alkhimiky pry dvori korolia Danyla?" [online], available at: <https://zbruc.eu/node/64723> (accessed: November 14, 2021).

Instytut rukopysu, F. 127, No. 242, 2 ark.

Instytut rukopysu, F. VIII. Sp. 59/41.

Instytut rukopysu, Fond I, No. 5801.

Klymchuk, A. (2017), "Biblioteka Vyshnevetskoho zamku: istoriia ta dolia" [online], available at: <https://irp.te.ua/biblioteka-vy-shnevets-kogo-palatsu/> (accessed: November 14, 2021).

Kozitskiy, A., Pidkova, I. (2007), *Entsyklopediia Lvova*, Vol. 1, Lviv.

Krizhanich, Yu. (1965), *Politika*, Nauka, Moskva.

Kuzakov, V. (1976), *Ocherki razvitiia estestvennonauchnykh i tekhnicheskikh predstavlenii na Rusi v X – XVII vv.*, Nauka, Moskva.

Maier, M. (1617), *Symbola aureae mensae duodecim nationum*, Francofurti.

Potimko, O. (2012), *Rozvytok medytsyny u Lvovi v XIV–XVIII st.: literatura, problemy, dyskusii*. Lviv.

Raian, V. (2006), *Bania v polnoch. Istoricheskii obzor magii i gadanii v Rossii*, Novoe literaturnoe obozrenie, Moskva.

Rayan, W. (1990), “Alchemy, Magic, Poisons and the Virtues of Stones in the Old Russian Secretum Secretorum”, *Ambix*, 37, pp. 46–54.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2012), “Alkhimiia ta naturfilosofs’ke znannia v mental’nomu ta heopolitychnomu prostori Skhidnoi Yevropy XV – XVII stolitt”, *Skhid*, No. 2 (116), pp. 164–172.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2012), “Dukhovna alkhimiia Hryhoriiia Skovorody”, *Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats*, Issue 65 (No. 10), Kyiv, pp. 323–330.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2017), “Modusy sotsiokulturnoho buttia fenomena Zakhidnoi alkhimii: ukrainskyi vymir”, *Donetskyi visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*, Vol. 44, pp. 268–279.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2018), “Terra incognita ukrainskoi alkhimii”, *Donetskyi visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*, Vol. 45, Mariupol-Donetsk-Pokrovsk, pp. 109–122.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2020), “Alkhimichne znannia v dorobku Teofana Prokopovycha”, *Khimichni problemy siohodennia (KhPS-2020): zbirnyk tez dopovidei III Mizhnarodnoi (XIII Ukrainskoi) naukovoi konferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh, March 25–27, 2020, m. Vinnytsia*, Donetskyi natsional’nyi universytet imeni Vasyliia Stusa, Vinnytsia, p. 154.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2017), “On the eastern frontier of the western alchemy”, Rodichenkov, Yu. (ed.) *Fenomen alkhimii v istorii nauki, filosofii, kulture. III mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia*, Russkaia khristianskaia humanitarnaia akademiia, pp. 113–120.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2018), “Legends and realities of Ukrainian alchemy: the way of being and the typology of the phenomenon”, *Skhid*, №3, pp. 8–13.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2020), “Legends and realities of Ukrainian alchemy: the cultural and historical reminiscences Doctor Faust – Pan Twardowski”, *Shid*, №1, pp. 5–11.

Rodyhin, K., Rodyhin, M. (2021), Myth and reality of alchemy in the early modern period in Ukraine, *Proceedings of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 12, pp. 81–88.

Rokhmistrov, V. (2006), “Alkhimiia kak strogaia nauka”, *Kniga alkhimii: istoriia, simvol, praktika*, Sankt-Peterburg, pp. 35–36.

Shchapova, Yu. (1980), “Elementy znaniia po khimii neorganicheskikh soedinenii v Drevnei Rusi”, Simonov, R. (ed.) *Estestvennonauchnye znaniia v Drevnei Rusi*, Nauka, Moskva, pp. 15–22.

Shchepanskyi, V. (2016), “Hermes Trismehist u kulturno-relihiinomu prostori Slavia Orthodoxa: pysmova tradytsiia”, *Skhid*, No. 2, pp. 100–104.

Titov, V. (1999), *Lozhnye i otrechennye knigi slavianskoi i russkoi stariny. Teksty-pervoistochniki XV – XVIII vv. s primechaniiami, komentariiami i chastichnym perevodom*, Gosudarstvennaia publichnaia istoricheskaiia biblioteka Rossii, Moskva.

Yaremenko, V., Shevchuk, V. (eds.), (2006), *Slovo mnohotsinne. Knyha 1: Khrestomatiia ukrainskoi literatury, stvorenoi riznymy movamy v epokhu Renesansu ta epokhu Baroko XV–XVIII stolitt*, Aconit, Kyiv.

Додаток А

Документ з Інституту рукопису НБУВ. Ф. 127, шифр 242, 2 арк.

Струйський Дмитрій

Перевод с латинского письма, писанного доктором Энгелартом. О лекарственном действии инрога морской лошади. – 3 марта 1657 г.

Копия XIX века

Аркуш 1.

Перевод с латинского письма, что подал в аптекарском приказе доктор Андрей Энгеларт.

Про моноцерата или инрога древние философы разные и предивительные дела сновидением творили и тому нынешнее искушение гораздо противно есть, и о том я непростра(нн)о буду писать только для того, о чем мне приказано есть писать, и с тем вкупе тварю, которые говорят, что те роги растут у зверя некоего у одного, се есть у морской лошади, потому что такие инроги морские неединожды от плавающих по морю видимы бывают, и те их роги по времени с час... головной кости на край американского моря – на берегу, также и у устья

Аркуш 1-зворот.

Давидова и у устья Ардиянского обретаются и оттуда к нам привозятся с великою ценою и только великим государям, цесарям, королям, курфюрстам и речи посполитой продаются ..... те роги бе . е .... охотникам чуже.....(рее) про них спросят наказ..., а что належит тому рогу.. и все философы едиными устами говорят, что тот инрог против есть всякой отравы и моровому пове-

трию, и оспе, и кори и всяким злым болезням, потому что своею силою человека пот учинит и через тот всякую болезнь от сердца отгонит, и удивительно сколько то укрепит человека, – и дыхание от живота возвышает, и всякую дурность отгоняет и потом здравие приносит и сверх того дастся во время подобно от различных лихорадок и во всякие лекарства вмешивают которые надобны к поту, а особно, когда философскою мудростию при(пас)ено будет,

Аркуш 2.

а как тот рог на вороту носят, сказывают, что от всякой отравы хранит и помешание блудное, как в мысли иметь у(чн)ет и тем погашает, а как человек пребудет с женою, имеючи его на себе, и попадет на него горячей воды, то из него вся сила его пропадет.

Знаки и приметы, с чего его познать, – прямой ли или нет, тот инорог, сии суть:

1 статья. Будет струя на том роге объявилась кругом тем же подобием, как и хмелевой прут обвивается околь дерева, и будто то-чено.

2 статья. Гораздо твердо и плотно.

3 статья. И вельми тяжол.

4 статья. И будет преж помянутую силу иметь.

5 статья. Как из того рогу кружало сделано будет и на том кружале положен будет жив. паук и он из того кружала выйти не сможет и только той примете не само я веру иму, будет сырой неделаной тот рог будет.

Аркуш 2-зворот.

6 статья. Из тонкого белого железа сделай маленькое суденко, величиною с копейку, и то суденко поставь на теплой воде и тут то суденко плавает, и возьми того рога с часточку и подвигай к тому суденку помалу, только не трони, и как роговая часть будет близко того суденка и то суденко качнет от той роговой части во воде бегать.

7 статья. Буде кто малую часть или крошку хлеба положит на чистую воду, чтоб такую мерою та хлебная кроха на воде плавала, а после к той хлебной крошке учнет подвигать тое роговую часть, только бы той хлебной крохи не тронуть, и как тое роговую часть от той хлебной крохи понесешь назад потихоньку и та хлебная кроха за тою частью бежит, и о том дополна писано в иноземной слободе. Марта 3 дня 1657 году.

А потом подписано: доктор Андрей Энгеларт.

Подлинный лист и с него такой же перевод отослан в аптекарский приказ с (подаяния) с Иваном Гордеевым марта в 5 день.

Додаток Б

Як перевірити справжність рогу єдиного? Інструкція від середньовічного алхіміка

Єдиного ріг у західній культурі відомий як міфічна істота, що символізує добродієність або чистоту. Зазвичай його зображують у вигляді коня з рогом на лобі. Якщо вдатися до езотеричного тлумачення. Він має біле тіло, червону голову та сині очі, що символізує поєднання етапів духовного очищення. Його ріг символізує можливість проникнення Духа у Матерію. Загалом звичну для нас тварину, яка має міфічний ріг, можна зустріти у багатьох культурах. У деяких народів це була коза, олень, віслик, риба та навіть жуки. У Середньовіччі була відома практика торгівлі рогами єдиного. Зазвичай це був ріг нарвала, рідкісного морського ссавця, що й понині мешкає в арктичних водах. Звісно, для того щоб уникнути шахрайських спекуляцій існувала можливість перевірити достеменність такого продукту. Один із таких варіантів для аналізу товару написав німецький алхімік Василій Валентин (1394-1450), у праці «Triumph Wagen Antimonii». Тому, коли у Вас з'явиться ріг єдиного можна буде спокійно перевірити його автентичність. Ймовірно, що Андреас Енгельгардт користувався нижче поданим текстом для передачі власного рецепту, який він виклав у своєму листі від 3 березня 1657 р. Аптекарському приказу. Як показує наша знахідка в Інституті рукопису Національної Бібліотеки України ім. Вернадського, цей лист був також відомий серед дослідників XIX ст. в Україні.

[Доведення цінності Рогу Єдиного]⁹

Тож хай кожен Читач обдумає і побачить це як Те, що варто Відмітити, бо істинний Ріг Єдиного, бездоганно витончений, сам од себе відганяє всяку Отруту, і ніяк не може сам у себе увібрати чи притягтися до будь-якої Отрути, як на Досвіді показано.

⁹ Переклад здійснено за виданням: Valentine B. (2007), *Triumphal Chariot of Antimony* [1678]. Charleston, p. 35. Підготував до друку та переклав Віталій Щепанський.

Хай тільки живий павук опиниться у Колі викладеному із Рога Єдинорога, то ніяк з Кола піти не зможе, чи перескочити над Рогом Єдинорога, бо той остерігається всього, що Отруті супротивне. Та якщо ж коло зроблене буде із речовини отруйної, то сумнівів нема, що павук вийде з нього, і пройде над отрутою сам по собі. Цей Експеримент запишіть, у сріблі зробіть заглиблення, опустіть його у воду, щоб плавало, мов човник, і туди помістіть Отруту, за тим тримайте Ріг Єдинорога так близько до нього, як тільки зможете, але так, щоб ніяк його не торкатися, тоді Ріг Єдинорога через свою духовну Вартісність, штовхатиме срібло од себе подалі, і воно буде відлітати, немов Качка, яка, плаваючи по воді, злітає, щойно зачує пастку мисливця, готового схопити. Але навпаки, Природа дивовижним чином любить та наслідує собі подібне, як показано у цьому Прикладі. Покладіть шматок чистого і доброго Хліба у миску повну води так, щоби хліб плавав над водою, тримайте шматок справжнього Рогу Єдинорога близько до нього, але не торкайтесь його, і якщо ви неквапливо ворухитимете Ріг Єдинорога, шматочок хліба слідуватиме за ним. Природа так любить собі подібне, і так ненавидить собі протилежне, що одне буде відлітати, а інше слідувати. Тож дозвольте нашим *Лікарям* вважати, що Отрута певною Магнетичною Силою Притягає Отруту, а речі, що Отрути позбавлені, таким же чином притягаються до речей чистих та без ознак Отрути.